

Maantiede ja kulttuurimaantiede

Ihmistä tutkiessaan kollegamme antiikin aikana etsivät vastausta kysymykseen, miten ihmislaji eroaa muista eläimistä. Tavoitteena oli kirjoittaa mahdollisimman yksinkertainen, mutta samalla yksiselitteisen täsmällinen määritelmä. Tuolloin päädyttiin seuraavaan; ihminen on kahdella jalalla pystyssä kävelevä kanta-astuja, jolla on litteät kynnet.

Määritelmä pitää yhä paikkansa, sillä toista eläintä, jossa nämä piirteet yhdessä esiintyvät, ei ole tavattu. Jos tänään esitämme saman kysymyksen, on vastaus varmasti aivan toisenlainen. On todennäköistä, että suurin osa meistä on valmis hyväksymään seuraavan määritelmän ihmisen erottamiseksi muista eläimistä mahdollisimman yksinkertaisella tavalla; ihminen on tunnetun maailmankaikkeuden ainoa eläin, joka pystyy siirtämään tietoa yli sukupolven muussa kuin geneettisessä muodossa. Itse asiassa se, että me tunnemme antiikin ajan tutkijoiden määritelmän ihmisestä, on esimerkki tästä taidosta. Samoin me voimme milloin vain kävellä yliopiston kirjastoon, poimia tutkittavaksemme Platonin teoksen *Valtio* ja löytää sieltä länsimäisen yhteiskuntajärjestyksen perusteet.

Kyky siirtää tietoa johti tiedon kiihtyvään kumulatiiviseen kasvuun kuitenkin vasta yhden uuden oivalluksen myötä. Kirjapainotaidon keksiminen synnytti aivan uudet tiedon markkinat. Oivalluksen ydin oli keskitetty teollinen tuotanto, suuret sarjat ja halvat hinnat yhdistettynä tehokkaaseen jakeluun massamarkkinoille. Tieto eli kirja ei enää ollut harvojen ja varakkaiden etuoikeus, vaan vähitellen kaikkien ihmisten tavoitettavissa. Myöhemmin keksityt radio- ja televisiolähetykset toimivat saman fordistisen tuotantokonseptin varassa. Tämä tiedon vallankumous, tiedon tuominen kaikkien ihmisten ulottuville, on yksi teollisuusmaiden hyvinvoinnin kulmakivistä - myös meidän suomalaisten.

Parhaillaan on käynnissä kirjapainotaidon keksimiseen rinnastettava tapahtumasarja. Olemme siirtymässä internetiin ja tulevaisuudessa yhä enemmän langattomaan, paikasta riippumattomaan ja paikannettavissa olevaan tietoliikenteeseen perustuvaan globaaliin kommunikaatioyhteiskuntaan, joka on synnyttämässä jälleen uudenlaiset tiedon markkinat. Sitä luonnehtii hajautettu tiedon tuotanto, halvat ja tehokkaat jakelukanavat, kaikkien verkkoon kytkeytyneiden yhtäläinen mahdollisuus tuottaa ja levittää tietoa ja vuorovaikutteinen tiedonvälitys. Olemme siirtymässä kohti postfordistista tuotantokonseptia myös tiedon alalla.

Tieteellä on ollut ja tulee olemaan tässä tapahtumasarjassa avainrooli. Mitä enemmän luotettavuudeltaan eritasoisia tietoa tuotetaan ja levitetään, sen suuremmaksi juuri tieteellisesti perustellun tiedon arvo tulee kasvamaan. Tiede on ihmisen historian vanhin yhä toimiva laatujärjestelmä.

Tiedon määrän lisääntyminen on merkinnyt monia käytännöllisiä asioita myös tieteen parissa. Ehkä kaikkein näkyvin seuraus erityisesti luonnontieteiden, lääketieteen ja teknisten tieteiden piirissä on ollut tutkijoiden erikoistuminen. Saksalaisen maantieteilijän Alexander von Humboldtin 1800-luvun puolivälissä kirjoittama luonnontieteiden yleisesitys *Kosmos* oli viimeinen kerta, kun yksi ja sama ihminen saattoi hallita luonnontieteellisen tietämyksen laidasta laitaan. Tuon teoksen ilmestymisen jälkeen kosmografien oli väistyttävä ja luonnontieteissä alkoi spesialistien aika. Voimmekin sanoa, että viimeisten 150 vuoden ajan luonnontieteiden valtavirta on kulkenut kohti lisääntyvää erikoistumista. Yhä suurempi osa maailman luonnontieteilijöistä tietää yhä enemmän yhä vähemmästä. Erikoistuminen on ollut keino menestyä kilpailussa resursseista. Samalla se on ollut tehokas tapa vastata alati kasvavaan tiedon tarpeeseen.

Vuosisatojen kuluessa saman alan tutkijat ovat ryhmittyneet yliopistoissa ainelaitoksiksi - pitkälti tarkoituksenmukaisuussyistä. Tieteellinen keskustelu on välttämätöntä tieteen etenemisen kannalta, ja luontevin keskusteluyhteys saavutetaan juuri saman alan tutkijoiden kesken. Vaikka useimpien tieteenalojen aate- ja oppihistoriaa voidaan seurata aina historiallisen ajan alkuun, on tieteenaloja vastaavien institutionaalisten rakenteiden syntyminen ollut hitaampaa. Niinpä valtaosa kaikista nyt toiminnassa olevista laitoksista, tieteellisistä seuroista ja säännöllisesti järjestettävistä kongresseista on iältään nuoria, muutaman sadan vuoden ikäisiä tai nuorempia. Vanhimmat yliopistot ovat toki paljon vanhempia.

Suurin osa luonnontieteistä määrittäytyy kullekin tieteenalalle rajatun tutkimuskohteen kautta. Tieteenalan nimi yleensä myös paljastaa maallikollekin, mikä on alan tutkimuskohte. Niinpä esimerkiksi biologian, tähtitieteen, kemian tai fysiikan tutkimuskohteet ovat tuttuja kaikille suomalaisille, vaikka ongelmanasettelun

ymmärtäminen vaatiikin syvällistä tieteellistä perehtyneisyyttä. Maantiede on tässä suhteessa erilainen. Maantieteellä ei ole varsinaisesti omaa tutkimuskohdetta, sellaista, jota vain maantieteilijät tutkisivat tai jota tutkimalla tulisi maantieteilijäksi - ellei sellaisena sitten pidetä koko maailmaa ja kaikkea mitä siihen kuuluu mielikuvat ja merkitykset mukaan lukien. Mutta ei myöskään ole sellaista seikkaa, jota maantieteilijä ei voisi tutkia olematta maantieteilijä.

Maantiede määrittäyty ja maantieteilijöitä yhdistää tapa tarkastella asioita alueellisesta näkökulmasta. Maantiede onkin muihin luonnontieteisiin verrattuna laaja-alainen, holistinen ja synteisiin pyrkivä, luontoa ja ihmisen toimintaa yhdistävä tieteenala, jonka keskeisiä käsitteitä ovat sijainti, paikka ja alue. Sijainti luo pohjan riippuvuussuhteiden ymmärtämiselle sekä paikallisella, kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Paikat taas eroavat toisistaan luonnonjärjestelmien ja ihmisen toiminnan synnyttämien järjestelmien osalta. Tieto paikkojen fyysisistä piirteistä ja niiden tarjoamista elinmahdollisuuksista luo pohjan ihmisten ja paikkojen välisen vuorovaikutuksen ymmärtämiselle. Alueet taas ovat dynaamisia, alati muuttuvia maantieteen kokonaisuuksia, jotka verkostotalouden aikana saavat yhä abstraktimpia piirteitä.

Maantiede on lähtökohdiltaan ja perusolemukseltaan kenties kansainvälisin kaikista luonnontieteistä. Mutta kansainvälisyyden rinnalla maantieteellä on jokaisessa maassa selvä kansallinen tehtävä. Siinä missä historia luo kuvaa kansakunnan menneisyydestä, maantiede kertoo maasta ja kansasta, elämästä ja toimeentulosta tämän päivän näkökulmasta unohtamatta tulevaisuutta. Avain maailman ymmärtämiseen rakennetaan perehtymällä omaan maahan.

Olen edellä käsitellyt maantiedettä yleisesti ja määritellyt tieteenalan tutkimustehtävän korostaen luonnon järjestelmien ja ihmisen toiminnan tuloksena syntyneiden järjestelmien tarkastelun keskeistä asemaa sekä alueellista tarkastelutapaa maantieteen yhdistävänä siteenä. Mitä sitten on kulttuurimaantiede eli ihmisen toiminnan maantiede. Näen sen erottamattomaksi osaksi luonnontiedettä nimeltä maantiede, ikään kuin yhdeksi näkökulmaksi maantieteeseen ja näkökulmaksi maantieteestä lähitieteisiin - en omaksi saarekkeeseen tieteenalamme sisällä tai itsenäiseksi ihmisen maantieteeksi. Kulttuurimaantieteilijä on ensisijaisesti maantieteilijä, ja vasta toissijaisesti kulttuurimaantieteilijä. Maantieteilijän ammattitaitoon kuuluu kyky nähdä ja ymmärtää ja yhdistää kulloiseenkin tutkimusongelmaan niin luonto kuin ihminen ja hänen kulttuurinsa.

Edellä sanottu määritelmä jäisi vajavaiseksi, ellei siihen lisätä yhtä tärkeää täsmennystä. Jokainen maantieteilijä on verkottunut monin kansainvälisin sitein yli tiede- ja laitosrajojen. Yksittäisen tutkijan verkosto heijastelee hänen tutkimusorientaatiotansa ja muodostaa diskurssien kautta rajapinnan naapuritieteiden suuntaan. Niinpä esimerkiksi väestömaantieteilijän verkostoon kuuluu väestötieteilijöitä, ja poliittisen maantieteen tutkijan verkostoon poliittisen historian ja valtiotieteen edustajia. Tässä yhteistyössä meidän maantieteilijöiden on tutkimustemme kautta synnyttävä sellaista lisäarvoa tiedeyhteisön käyttöön, jonka vain maantieteilijä voi synnyttää. Muuten me emme pysty perustelemaan työtämme tiedeyhteisölle - ja vielä vähemmän muille maantieteilijöille. Tämän lisäarvon tuottaminen onnistuu vain, kun työmme perustuu maantieteen syvimmän olemuksen ymmärtämiseen ja kykyyn ammentaa maantieteen traditiosta ja yhteisestä konseptista.

Kulttuurimaantiedettä ja maantiedettä yleisesti leimaa tänään paitsi monipuolisuus, myös erilaisten lähestymistapojen runsaus. Pelon maantieteen tutkijan vieressä istuu poliittisen maantieteen tutkija, hänen vieressään kuljetuslogistiikkaa ja verkostoyhteiskuntaa tutkiva kollega, ja heidän vieressään paikkatietoasiantuntija. Kukin lähestyy aihettaan ja tutkimusongelmaansa omasta teoreettisesta viitekehystänsä käsin. Kun tähän vielä lisätään maantieteen kansallinen ja kansainvälinen tehtävä ja muistetaan, että tälläkin hetkellä laitoksemme väkeä on kenttätutkimuksissa eri puolilla maailmaa, kuva tämän päivän kulttuurimaantieteestä alkaa hahmottua. Parhaimmillaan tämä erilaisten lähestymistapojen, tutkimusaiheiden ja kenttätutkimuskohteiden kirjo synnyttää jännittäviä, innostavia ja ristiriitaisiakin keskusteluja kollegojen kesken ja johtaa uusiin innovatiivisiin tutkimushankkeisiin.

Lähestymistapojen moninaisuus heijastelee nyky-yhteiskunnan postmodernia ilmettä, mutta myös nykytieteen yleistä orientaatiota. Me elämme monimutkaisessa, ristiriitojen ja konfliktien, ympäristöongelmien ja väestöongelmien maailmassa. Yritämme parhaamme mukaan tuottaa tieteellisesti pätevää tietoa yhteiskunnan käyttöön sekä osallistua arvokeskusteluihin. On vaikea kuvitella, että tieteenalalla, jonka yksi keskeisistä vahvuuksista on taito yhdistää luonnon tuntemus ja ihmisen toiminnan ymmärtäminen alueellisesta näkökulmasta, voisi nykyään olla vain yksi paradigma.

Entä miltä näyttää kulttuurimaantieteen tulevaisuus? Se näyttää hyvin moni-ilmeiseltä ja mielenkiintoiselta, mutta myös haastavalta. Sekä tieteen omista lähtökohdista kumpuava ongelmanasettelu että yhteiskunnan taholta meille esitetyt kysymykset tulevat yhä monimutkaisemmiksi ja monitasoisemmiksi, jopa ristiriitaisiksi. Kun yhteiskunnassa ei ole yhtä suurta kertomusta, ei sitä voi tieteenkään parissa olla; jokainen meille esitetty kysymys on analysoitava ja siihen on etsittävä vastaus siinä kontekstissa, jossa se on meille esitetty. Kulttuurimaantieteilijän on siten osattava sekä kvalitatiivisten menetelmien että kvantitatiivisten menetelmien käyttö ja kyettävä soveltamaan niitä tarvittaessa jopa samassa tutkimuksessa ja hyvin erilaisiin tutkimustehtäviin. Myös paikkatiedon merkitys tulee epäilemättä korostumaan. Paikkatieto tutkimusvälineenä, tuotteena ja suunnittelun palveluksessa lisääntyy entisestään. Yhdessä nopeasti kehittyvän paikannus- ja puhelintekniikan kanssa paikkatieto avaa jo muutamassa vuodessa useita uusia työtehtäviä maantieteilijöille -niin teknisessä mielessä kuin sisällön tuottamisessa. Yksi esimerkki on henkilökohtaiset navigointijärjestelmät, joita odotetaan markkinoille muutamassa vuodessa. Niidenkin rakentamisessa tarvitaan kulttuurimaantieteen panosta.

Tiedon voimalla olemme saavuttaneet tavoitteita niin hyvässä kuin pahassakin. Poikkeuksellinen taito siirtää tietoa yli sukupolvien on tarjonnut mahdollisuuden muokata elinympäristöämme yhden lajin kasvulle suosiolliseksi. Niinpä meitä on täällä kotiplaneetallamme nyt 6 miljardia, 50 vuoden kuluttua ehkä jo 10 miljardia. Me elämme nyt pitempään kuin koskaan aikaisemmin, ja lienee oikein todeta, että myös suomalaisten elämänlaatu on sosiaalisessa ja taloudellisessa mielessä turvatumppaa kuin aikaisemmin. Mutta me olemme myös käyttäneet hyväksi luontoa tavalla, joka ei ole kestäväällä pohjalla. Me elämme maailmassa, jossa tasa-arvo ja yhtäläiset mahdollisuudet onnelliseen ja turvalliseen elämään yhä ovat enemmistön tavoittamattomissa. Ympäristöön kohdistuva kuormitus jakaantuu globaalisti epätasaisesti niin, että köyhimmät joutuvat yleensä kärsimään eniten. Kaiken tämän me olemme saaneet aikaan luonnon miljardien vuosien aikaskaalalla mitattuna mitättömän lyhyessä hetkessä. Ajanlaskumme kolmas vuosituhat alkaa pian ja edessämme on mittavia ongelmia, joiden ratkaisemiseen tarvitaan uutta, tieteellisesti perusteltua tietoa. Meidän tehtävämme on maantieteen osalta vastata yhteiskunnan tiedontarpeeseen, mutta myös huolehtia vapaasta tieteellisestä tutkimuksesta ja korkeimmasta opetuksesta sekä kasvattaa opiskelijoista seuraava sukupolvi - humboldtilaisen sivistysyliopiston parhaiden perinteiden mukaan. Tässä tehtävässä maantiede on aitiopaikalla ja avainasemassa.

MARKKU LÖYTÖNEN
*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*

Kirjoitus perustuu Helsingin yliopistossa 13. lokakuuta 1999 pidettyyn virkaanastujaisesitykseen.